

ВЕРХОВНИЙ СУД

вул. П. Орлика, 8, м. Київ, 01043, код ЄДРПОУ 41721784

На № 04-33/05-250 (43678) від
05.03.2019

Голові Комітету Верховної Ради України
з питань сім'ї, молодіжної політики,
спорту та туризму
Палатному А. Л.

Шановний Артуре Леонідовичу!

За результатами розгляду у Верховному Суді Рекомендацій слухань у Комітеті Верховної Ради України з питань сім'ї, молодіжної політики, спорту та туризму на тему «Захист прав та інтересів дитини в цивільному процесі», що відбулися 11 лютого 2019 року, повідомляємо.

Верховний Суд провів огляд судової практики Касаційного цивільного суду. Цей огляд з метою забезпечення апеляційних та місцевих судів методичною інформацією з відповідних питань правозастосування надіслано головам апеляційних судів для опрацювання та врахування в роботі (копія листа додається).

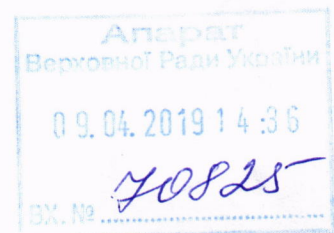
Додаток: на 10 арк.

З повагою

Голова Верховного Суду

В. Данішевська

ВЕРХОВНИЙ СУД
вих № 966/0/2-19 від 04.04.2019

ВЕРХОВНИЙ СУД
КАСАЦІЙНИЙ ЦИВІЛЬНИЙ СУД

просп. Повітрофлотський, 28, м. Київ, 03063, код ЄДРПОУ 41721784

Головам апеляційних судів

11 лютого 2019 року в Комітеті Верховної Ради України з питань сім'ї, молодіжної політики, спорту та туризму відбулися парламентські слухання на тему «Захист прав та інтересів дитини в цивільному процесі».

За результатами слухань Верховному Суду було рекомендовано надати судам методичну інформацію щодо:

особливостей розгляду справ про видачу обмежувального припису;

вирішення цивільних справ про позбавлення батьківських прав, відібрання дитини без позбавлення батьківських прав, усиновлення дитини, визначення місця проживання дитини, участі одного з батьків у вихованні дитини, надання дозволу на виїзд дитини за межі України стосовно забезпечення ухвалення рішення у максимально короткі терміни.

З огляду на зазначене надсилаємо для опрацювання та врахування в роботі підготовлений з наведених вище питань огляд судової практики Касаційного цивільного суду.

Додаток у прикріпленому файлі: огляд судової практики 17 на арк.

Голова

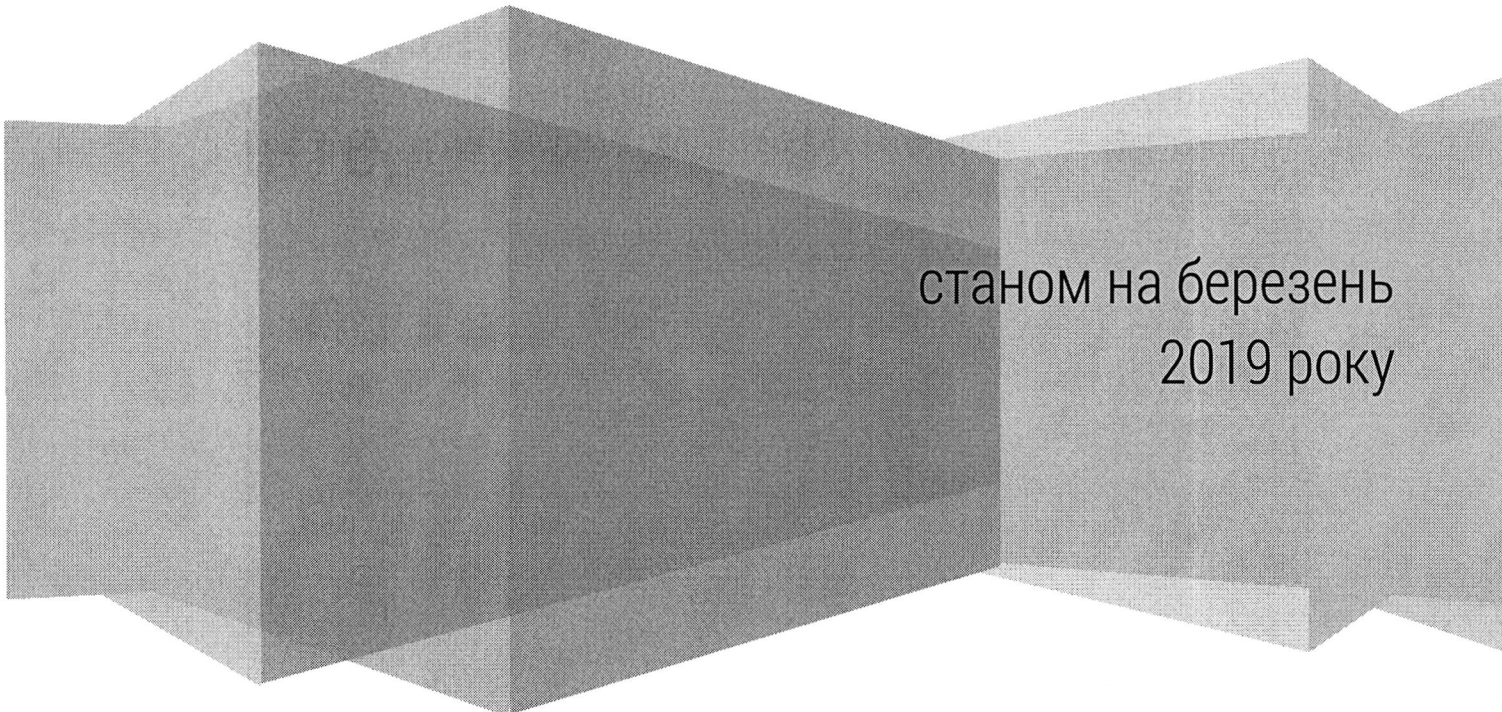
Б. Гулько

ВЕРХОВНИЙ СУД
Касаційний цивільний суд

вих № 910/0/208-19 від 26.03.2019

**ОГЛЯД
судової практики
Касаційного цивільного суду
щодо захисту прав та
інтересів дитини**

станом на березень
2019 року

1. Справи про видачу обмежувального припису

Під час вирішення заяви про видачу обмежувального припису має вирішуватися питання про дотримання прав та інтересів дітей і батьків та не допускатися необґрунтоване обмеження одного із батьків у реалізації своїх прав відносно дітей.

2. Справи щодо позбавлення батьківських прав

Позбавлення батьківських прав є крайнім заходом впливу на осіб, що не виконують батьківських обов'язків.

3. Справи щодо відібрання дитини без позбавлення батьківських прав

Ухилення батьків від виконання своїх обов'язків має бути підтверджене належними доказами та не може ґрунтуватися виключно на поясненнях представників служби у справах дітей.

4. Справи щодо усиновлення дитини

Усиновлення дитини може бути проведено без згоди батьків, якщо судом буде встановлено, що вони не проживаючи з дитиною понад шість місяців без поважних причин, не виявляли щодо неї батьківської турботи та піклування, не виховували та не утримували її.

5. Справи щодо визначення місця проживання дитини

5.1. В разі визначення місця проживання дитини з одним із батьків інший з батьків не обмежений в своєму праві на спілкування з дитиною, турботу про неї та участь у її вихованні.

5.2. Визначаючи місце проживання малолітньої особи разом із тіткою має бути встановлено правовий статус цієї особи щодо малолітнього.

5.3. Висновок органу опіки та піклування у справах щодо участі одного з батьків у вихованні дитини та визначення її місця проживання є обов'язковим.

6. Справи щодо надання дозволу на виїзд дитини за межі України

Дозвіл на виїзд дитини за межі України за відсутності згоди другого з батьків може бути наданий на підставі рішення суду на певний період, з визначенням його початку й закінчення.

1. Справи про видачу обмежувального припису

Під час вирішення заяви про видачу обмежувального припису має вирішуватися питання про дотримання прав та інтересів дітей і батьків та не допускатися необґрунтоване обмеження одного із батьків у реалізації своїх прав відносно дітей

13 лютого 2019 року Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду розглянув справу за заявою ОСОБА_1 про видачу обмежувального припису, заінтересованої особи - ОСОБА_3.

За результатами розгляду Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду прийняв постанову, в якій зазначив таке.

Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» визначено, що видача обмежувального припису є заходом впливу на кривдника, який може вживатися лише в інтересах постраждалих осіб та у разі настання певних факторів та ризиків.

Згідно з частиною третьою статті 26 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» рішення про видачу обмежувального припису або про відмову у видачі обмежувального припису приймається на підставі оцінки ризиків. Згідно з пунктом 3 частини першої статті 350-4 ЦПК України у заяві про видачу обмежувального припису повинно бути зазначено обставини, що свідчать про необхідність видачі судом обмежувального припису, та докази, що їх підтверджують (за наявності).

Суди під час вирішення такої заяви мають надавати оцінку всім обставинам та доказам у справі, вирішувати питання про дотримання прав та інтересів дітей і батьків, а також забезпечити недопущення необґрунтованого обмеження одного із батьків у реалізації своїх прав відносно дітей у разі безпідставності та недоведеності вимог заяви іншого з батьків. Під час вирішення питання про наявність підстав для видачі обмежувального припису суди мають встановлювати, яким формам домашнього насильства піддавався заявник, та оцінювати ризики продовження у майбутньому домашнього насильства у будь-якому його прояві.

Колегія суддів Касаційного цивільного суду зазначила, що суд першої інстанції, з висновком якого погодився й апеляційний суд, обґрунтовано відмовив у задоволенні заяви ОСОБА_1, оскільки судом не встановлено випадків домашнього насильства відносно ОСОБА_1 та малолітніх дітей, а також ризиків настання насильства у майбутньому. Так, зі змісту відповідей, наданих Залізничним відділом поліції Головного управління Національної поліції Львівської області на звернення ОСОБА_1 про вчинення ОСОБА_3 домашнього насильства, вбачається, що за результатами проведеної перевірки, обставини, зазначені у заявах заявника, не знаходили свого підтвердження. Також між сторонами існує спір щодо поділу

спільного майна подружжя, зокрема, житлового будинку по АДРЕСА_1, рішенням Залізничного районного суду м. Львова від 27 червня 2018 року за ОСОБА_3 було визнано право власності на 1/3 частини цього житлового будинку. Тобто зазначені заявником заходи обмежувального припису - це по суті вирішення житлового спору про право власності між сторонами, який має вирішуватися у загальному позовному провадженні.

Постановою Верховного Суду від 13 лютого 2019 року рішення Залізничного районного суду м. Львова від 05 травня 2018 року та постанову Апеляційного суду Львівської області від 06 серпня 2018 року залишено без змін.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 13 лютого 2019 року у справі № 462/2318/18 (провадження № 61-44169св18) можна ознайомитися за посиланням <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79988719>

Аналогічна позиція сформульована у постановах Верховного Суду:

1) від 14 січня 2019 року у справі № 539/132/18 (провадження № 61-22098св18) <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79412144>

2) від 21 листопада 2018 року у справі № 756/2072/18 (провадження № 61-19328св18) <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/78267811>

2. Справи щодо позбавлення батьківських прав

Позбавлення батьківських прав є крайнім заходом впливу на осіб, що не виконують батьківських обов'язків

11 лютого 2019 року Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду розглянув справу за позовом ОСОБА_4 до ОСОБА_5, третьої особи – Управління служб у справах дітей Департаменту праці та соціальної політики Харківської міської ради, про позбавлення батьківських прав.

За результатами розгляду Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду прийняв постанову, в якій зазначив таке.

Відповідно до частини першої статті 164 СК України мати, батько можуть бути позбавлені судом батьківських прав, якщо вона, він ухиляються від виконання своїх обов'язків по вихованню дитини.

Здійснення батьками своїх прав та виконання обов'язків мають ґрунтуватися на повазі до прав дитини та її людської гідності. Батьківські права не можуть здійснюватися всупереч інтересам дитини (частини перша та друга статті 155 СК України).

У пунктах 15, 16 постанови Пленум Верховного Суду України від 30 березня 2007 року № 3 «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав» судам роз'яснено, що позбавлення батьківських прав (тобто прав на виховання дитини, захист її інтересів, на відібрання дитини в інших осіб, які незаконно їх утримують, та

інше), що надані батькам до досягнення дитиною повноліття і ґрунтуються на факті спорідненості з нею, є крайнім заходом впливу на осіб, які не виконують батьківських обов'язків, а тому питання про його застосування слід вирішувати лише після повного, всебічного, об'єктивного з'ясування обставин справи, зокрема ставлення батьків до дітей. Ухилення батьків від виконання своїх обов'язків має місце, коли вони не піклуються про фізичний і духовний розвиток дитини, її навчання, підготовку до самостійного життя, зокрема: не забезпечують необхідного харчування, медичного догляду, лікування дитини, що негативно впливає на її фізичний розвиток як складову виховання; не спілкуються з дитиною в обсязі, необхідному для її нормального самоусвідомлення, не надають дитині доступу до культурних та інших духовних цінностей; не сприяють засвоєнню нею загально визнаних норм моралі; не виявляють інтересу до її внутрішнього світу; не створюють умов для отримання нею освіти. Зазначені фактори, як кожен окремо, так і в сукупності, можна розцінювати як ухилення від виховання дитини лише за умови винної поведінки батьків, свідомого нехтування своїми обов'язками.

Колегія суддів Касаційного цивільного суду погодилася з позицією апеляційного суду про те, що ОСОБА_4 не надано належних та допустимих доказів винної поведінки ОСОБА_5 щодо ухилення від виконання своїх обов'язків по вихованню малолітньої дитини, а позбавлення його батьківських прав є крайнім заходом впливу, тому такий позов є недоведеним. Висновок комісії з питань захисту прав дитини від 17 листопада 2016 року про доцільність позбавлення ОСОБА_5 батьківських прав ґрунтується виключно на тому, що останній, у тому числі не проживає разом з дитиною, не бере участі у її вихованні, тобто цей висновок має формальний характер та винесений без достатніх правових підстав. Згідно з частиною шостою статті 19 СК України суд може не погодитися з висновком органу опіки та піклування, якщо він є недостатньо обґрунтованим, суперечить інтересам дитини. Отже, ОСОБА_4 належними доказами не підтверджено винної поведінки відповідача, яка проявлялася у нехтуванні виконанням ним своїх батьківських обов'язків щодо їх спільної малолітньої дитини.

Постановою Верховного Суду від 11 лютого 2019 року касаційну скаргу ОСОБА_4 залишено без задоволення, а постанову Апеляційного суду Харківської області від 20 лютого 2018 року – без змін.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 11 лютого 2019 року у справі № 643/7567/16-ц (провадження № 61-43143св18) можна ознайомитися за посиланням <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80181127>

Аналогічна позиція сформульована у постановах Верховного Суду:

1) від 20 грудня 2018 року у справі № 523/16045/16-ц (провадження № 61-6402св18)

<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/78979305>

2) від 28 лютого 2019 року у справі № 753/6759/17 (провадження № 61-1601св19)

<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80181235>

3. Справи щодо відібрання дитини без позбавлення батьківських прав

Ухилення батьків від виконання своїх обов'язків має бути підтверджене належними доказами та не може ґрунтуватися виключно на поясненнях представників служби у справах дітей

06 листопада 2018 року Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду розглянув справу за позовом Приморської районної адміністрації Одеської міської ради як органу опіки та піклування в інтересах неповнолітніх ОСОБА_4, ОСОБА_5, ОСОБА_6, ОСОБА_5 до ОСОБА_8, третіх осіб – Одеської місцевої прокуратури № 3, Служби у справах дітей Одеської міської ради, про відібрання дітей без позбавлення батьківських прав.

За результатами розгляду Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду прийняв постанову, в якій зазначив таке.

Згідно з частинами першою, другою статті 170 СК України суд може постановити рішення про відібрання дитини від батьків або одного з них, не позбавляючи їх батьківських прав, у випадках, передбачених пунктами 2-5 частини першої статті 164 цього Кодексу, а також в інших випадках, якщо залишення дитини у них є небезпечним для її життя, здоров'я і морального виховання. У цьому разі дитина передається другому з батьків, бабі, дідові, іншим родичам - за їх бажанням або органів опіки та піклування. Під час ухвалення рішення про відібрання дитини від батьків або одного з них без позбавлення їх батьківських прав суд бере до уваги інформацію про здійснення соціального супроводу сім'ї (особи) у разі здійснення такого супроводу. У виняткових випадках, при безпосередній загрозі для життя або здоров'я дитини, орган опіки та піклування або прокурор мають право постановити рішення про негайне відібрання дитини від батьків.

Як роз'яснено у пункті 16 постанови Пленуму Верховного Суду України від 30 березня 2007 року № 3 «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав», ухилення батьків від виконання своїх обов'язків має місце, коли вони не піклуються про фізичний і духовний розвиток дитини, її навчання, підготовку до самостійного життя, зокрема: не забезпечують необхідного харчування, медичного догляду, лікування дитини, що негативно впливає на її фізичний розвиток як складову виховання; не спілкуються з дитиною в обсязі, необхідному для її нормального самоусвідомлення; не надають дитині доступу до культурних та інших духовних цінностей; не сприяють засвоєнню нею загально визнаних норм моралі; не виявляють інтересу до її внутрішнього світу; не створюють умов для отримання нею освіти. Зазначені фактори, як кожен окремо, так і в сукупності, можна розцінювати як

ухилення від виховання дитини лише за умови винної поведінки батьків, свідомого нехтування ними своїми обов'язками.

Як національним так і міжнародним законодавством встановлено, що факт того, що дитина може бути поміщена в середовище, яке більш сприятливе для її виховання, не виправдовує примусового відібрання її від батьків. Такий захід не можна також виправдовувати виключно посиланням на ненадійність ситуації, адже такі проблеми можна вирішити за допомогою менш радикальних засобів, не вдаючись до роз'єднання сім'ї, наприклад, забезпеченням цільової фінансової підтримки та соціальним консультуванням. Передання дитини під державну опіку слід розглядати як тимчасовий захід, здійснення якого повинно одразу припинитися, коли це дозволять обставини. Це означає, що такий захід не може бути санкціонований без попереднього розгляду можливих альтернативних заходів і повинно оцінюватись у контексті позитивного обов'язку держави вживати виважених і послідовних заходів для сприяння возз'єднання дітей зі своїми біологічними батьками, дбаючи при досягненні цієї мети про надання їм можливості підтримувати регулярні контакти між собою та, якщо це можливо, не допускаючи розлучення братів і сестер (пункти 50, 52 рішення ЄСПЛ від 18 грудня 2008 року у справі «Савіні проти України»).

Колегія суддів Касаційного цивільного суду погодилася з позицією суду апеляційної інстанції про те, що обставини справи щодо того, що ОСОБА_8 не виконує своїх батьківських обов'язків стосовно дітей, не заслуговують на увагу, оскільки ґрунтуються виключно на поясненнях представників служби у справах дітей Одеської міської ради у Приморському районі. У матеріалах справи відсутні докази, які б підтверджували невиконання відповідачем батьківських обов'язків.

Постановою Верховного Суду від 06 листопада 2018 року касаційну скаргу Приморської районної адміністрації Одеської міської ради як органу опіки та піклування залишено без задоволення, а постанову Апеляційного суду Одеської області від 26 березня 2018 року – без змін.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 06 листопада 2018 року у справі № 522/16967/17 (провадження № 61-35237св18) можна ознайомитися за посиланням <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/77700088>

4. Справи щодо усиновлення дитини

Усиновлення дитини може бути проведено без згоди батьків, якщо судом буде встановлено, що вони не проживаючи з дитиною понад шість місяців без поважних причин, не виявляли щодо неї батьківської турботи та піклування, не виховували та не утримували її

18 липня 2018 року Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду розглянув справу за заявою ОСОБА_4 та ОСОБА_5 про усиновлення дитини.

За результатами розгляду Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду прийняв постанову, в якій зазначив таке.

Відповідно до статті 21 Конвенції про права дитини, прийнятої Генеральною Асамблеєю ООН 20 листопада 1989 року, ратифікованої постановою Верховної Ради Української РСР 27 лютого 1991 року, при усиновленні найкращі інтереси дитини мають враховуватися в першочерговому порядку.

Аналогічне положення міститься у частині другій статті 207 СК України, відповідно до якої усиновлення дитини провадиться у її найвищих інтересах для забезпечення стабільних та гармонійних умов її життя.

За положеннями статті 207 СК України усиновленням є прийняття усиновлювачем у свою сім'ю особи на правах дочки чи сина. Усиновлення дитини провадиться у її найвищих інтересах для забезпечення стабільних та гармонійних умов її життя.

В окремих випадках закон дозволяє проведення усиновлення без згоди батьків дитини (стаття 219 СК України). Так, усиновлення дитини провадиться без згоди батьків, якщо вони: невідомі; визнані безвісно відсутніми; визнані недієздатними; позбавлені батьківських прав щодо дитини, яка усиновлюється.

Усиновлення дитини може бути проведено без згоди повнолітніх батьків, якщо судом буде встановлено, що вони, не проживаючи з дитиною понад шість місяців без поважних причин, не проявляють щодо неї батьківської турботи та піклування, не виховують та не утримують її (частина друга статті 219 СК України).

Факт ухилення батька (матері) від виховання та утримання дітей може бути підтверджений письмовими доказами (актами, листами тощо), а також показаннями свідків. Окремого рішення суду на підтвердження цього факту не потрібно. Водночас суди повинні враховувати, що у випадках, коли батьки не беруть участі у вихованні своєї дитини з поважних причин (через хворобу, перебування в тривалому відрядженні тощо), її усиновлення без їхньої згоди є неприпустимим.

Колегія суддів Касаційного цивільного суду зазначила, що суд апеляційної інстанції належним чином не перевірів змісту частини другої статті 219 СК України, не встановив наявності чи відсутності підстав, передбачених цією статтею для усиновлення дитини без згоди батьків; вказуючи на те, що матеріали справи не містять доказів відсутності поважності причин, з яких батьки не цікавилися долею дитини, належним чином не дав оцінки акту адміністрації комунального закладу охорони здоров'я «Обласний будинку дитини № 3» від 29 вересня 2017 року, відповідно до якого з 07 лютого 2017 року по 29 вересня 2017 року батьки без поважних причин не цікавилися долею дитини, не виявляли батьківської турботи та

піклування, не виховували та не утримували її; не мотивував свого висновку чому не взяв цей доказ до уваги; не надав оцінку акту органу внутрішніх справ від 16 листопада 2016 року про знайдену дитину та її доставку; не перевіряв можливість батьків виховувати дитину. Тобто суду апеляційної інстанції необхідно встановити поважність/неповажність причин непроживання батьків з дитиною понад шість місяців, відсутність з їхнього боку батьківської турботи та піклування. Скасувавши рішення суду першої інстанції та ухваливши рішення про відмову у задоволенні заяви, апеляційний суд зазначених обставин не з'ясував, не сприяв повному та об'єктивному розгляду справи, не звернувши при цьому уваги на те, що усиновлення покликане служити інтересам дитини.

Постановою Верховного Суду від 18 липня 2018 року рішення Апеляційного суду Харківської області від 05 грудня 2017 року скасовано, справу направлено на новий розгляд до суду апеляційної інстанції.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 18 липня 2018 року у справі № 645/4366/17 (провадження № 61-394св18) можна ознайомитися за посиланням

<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75498353>

Аналогічна позиція сформульована у постанові Верховного Суду від 20 червня 2018 року у справі № 489/2464/16-ц (провадження № 61-31904св18)

<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74848152>

5. Справи щодо визначення місця проживання дитини

5.1. В разі визначення місця проживання дитини з одним із батьків інший з батьків не обмежений в своєму праві на спілкування з дитиною, турботу про неї та участь у її вихованні

12 грудня 2018 року Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду розглянув справу за позовом ОСОБА_4 до ОСОБА_5, третьої особи – Служби в справах дітей управління молодіжної політики та в справах дітей Артемівської міської ради Донецької області, про визначення місця проживання малолітньої дитини ОСОБА_7, ІНФОРМАЦІЯ_1, з нею.

За результатами розгляду Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду прийняв постанову, в якій зазначив таке.

Суди попередніх інстанцій встановили, що з 14 серпня 2009 року до 02 листопада 2015 року сторони перебували в зареєстрованому шлюбі, в якому ІНФОРМАЦІЯ_1 в них народилася дочка ОСОБА_7.

З квітня 2015 року дочка проживає з батьком за адресою: АДРЕСА_1, що підтверджується довідкою від 28 серпня 2015 року № 1152 про склад сім'ї та актом комісії ПП «Наш дім плюс» від 28 серпня 2015 року.

З весни 2015 року в дитячому садку бачили лише батька: він приводив і забирав дочку, оплачував вартість послуг ясел-садка, підтримував зв'язок із вихователем, а також приходив на батьківські збори.

Під час бесіди, проведеної 16 вересня 2015 року головним спеціалістом-юрисконсультком управління молодіжної політики та у справах дітей Артемівської міської ради, ОСОБА_7 пояснила, що з батьком проживає давно, вони з ним постійно разом проводять час, влітку їздили на море, мама часто бере її до себе додому, а також, що вона любить батьків однаково.

Рішенням виконавчого комітету Артемівської міської ради № 231 від 13 жовтня 2015 року визначено місце проживання ОСОБА_7 з батьком, а на час відсутності батька визначено тимчасове перебування дитини в матері.

Суд першої інстанції, з висновком якого погодився апеляційний суд, виходив із того, що якнайкращим інтересам дитини відповідатиме визначення місця проживання ОСОБА_7 з батьком, оскільки вона проживає з ним з моменту розлучення батьків, а ОСОБА_5 створив належні умови для проживання та розвитку дочки, позитивно характеризується за місцем проживання та роботи, має стабільний дохід, а також виявляє більшу увагу до дитини і турботу про неї, що підтверджується належними доказами.

Висновком органу опіки та піклування, а також іншими належними доказами підтверджується, що батько не чинить перешкод матері в участі у вихованні та спілкуванні з нею, й мати цього не заперечує. Проте, ОСОБА_4 лише зрідка спілкується з дочкою та бере участь у її вихованні. В суді апеляційної інстанції ОСОБА_4 також зазначала, що не бажає, щоб дочка спілкувалася з батьком.

Статтею 141 Сімейного кодексу України та частиною третьою статті 11 Закону України «Про охорону дитинства» встановлено, що мати й батько мають рівні права та обов'язки щодо своїх дітей.

Відповідно до частини другої статті 161 СК України під час вирішення спору щодо місця проживання малолітньої дитини беруться до уваги ставлення батьків до виконання своїх батьківських обов'язків, особиста прихильність дитини до кожного з них, вік дитини, стан її здоров'я та інші обставини, що мають істотне значення. Такими обставинами є: особисті якості батьків; відносини, які існують між кожним з батьків і дитиною (як виконують батьки свої батьківські обов'язки по відношенню до дитини, як враховують її інтереси, чи є взаєморозуміння між кожним з батьків і дитиною); можливість створення дитині умов для виховання і розвитку.

Відповідно до частини першої статті 19 Сімейного кодексу України при розгляді судом спорів щодо участі одного з батьків у вихованні дитини, місця проживання дитини, позбавлення та поновлення батьківських прав, побачення з дитиною матері, батька, які позбавлені батьківських прав, відібрання дитини від особи, яка тримає її у себе не на підставі закону або рішення суду, управління

батьками майном дитини, скасування усиновлення та визнання його недійсним обов'язковою є участь органу опіки та піклування.

Згідно частиною другою статті 19 Сімейного кодексу України рішення органу опіки та піклування є обов'язковим до виконання, якщо протягом десяти днів від часу його винесення заінтересована особа не звернулася за захистом своїх прав або інтересів до суду, крім випадку, передбаченого частиною другою статті 170 цього Кодексу.

Згідно зі статтями 18, 27 Конвенції Організації Об'єднаних Націй про права дитини від 20 листопада 1989 року, ратифікованої Постановою Верховної Ради України від 27 лютого 1991 року № 789-XII, чинної для України з 27 вересня 1991 року (далі - Конвенція), держави-учасниці докладають всіх можливих зусиль до того, щоб забезпечити визнання принципу загальної та однакової відповідальності обох батьків за виховання та розвиток дитини. Батьки несуть основну відповідальність за виховання та розвиток дитини. Найкращі інтереси дитини є предметом їх основного піклування. Держави-учасниці визнають право кожної дитини на рівень життя, необхідний для фізичного, розумового, духовного, морального та соціального розвитку дитини.

У частині першій статті 3 Конвенції визначено, що в усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини.

У § 54 рішення Європейського суду з прав людини від 07 грудня 2006 року № 31111/04 у справі «Хант проти України» зазначено, що між інтересами дитини та інтересами батьків повинна існувати справедлива рівновага й, дотримуючись такої рівноваги, особлива увага має бути до найважливіших інтересів дитини, які за своєю природою та важливістю мають переважати над інтересами батьків.

У рішенні ЄСПЛ від 11 липня 2017 року (заява № 2091/13) у справі «М. С. проти України» стверджується, що при визначенні найкращих інтересів дитини в кожній конкретній справі необхідно враховувати два аспекти: по-перше, інтересам дитини найкраще відповідає збереження її зв'язків із сім'єю, крім випадків, коли сім'я є особливо непридатною або неблагополучною; по-друге, в найкращих інтересах дитини є забезпечення її розвитку в безпечному, спокійному та стійкому середовищі, що не є неблагонадійним. На сьогодні існує широкий консенсус, у тому числі в міжнародному праві, на підтримку ідеї про те, що в усіх рішеннях стосовно дітей їх найкращі інтереси повинні мати першочергове значення.

Колегія суддів Касаційного цивільного суду погодилася з висновком судів попередніх інстанцій про відсутність правових підстав для визначення місця

проживання дитини з матір'ю, оскільки ОСОБА_4 керується своїми інтересами та не враховує якнайкращі інтереси дочки.

Постановою Верховного Суду від 12 грудня 2018 року рішення Артемівського міськрайонного суду Донецької області від 02 червня 2016 року та ухвалу апеляційного суду Донецької області від 13 червня 2017 року залишено без змін.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 12 грудня 2018 року у справі № 219/1104/16-ц (провадження № 61-33473св18) можна ознайомитися за посиланням <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/78627050>

5.2. Визначаючи місце проживання малолітньої особи разом із тіткою має бути встановлено правовий статус цієї особи щодо малолітнього

14 листопада 2018 року Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду розглянув справу за позовом ОСОБА_2 до ОСОБА_3, третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, – органу опіки та піклування Виноградівської районної державної адміністрації Закарпатської області, про визначення місця проживання дитини.

За результатами розгляду Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду прийняв постанову, в якій зазначив таке.

12 лютого 2009 року між ОСОБА_2 та ОСОБА_5 укладено шлюб, про що у Відділі реєстрації актів цивільного стану Виноградівського районного управління юстиції Закарпатської області вчинено актовий запис № 8.

У період шлюбу у них народився син - ОСОБА_9, ІНФОРМАЦІЯ_1.

ІНФОРМАЦІЯ_5 року ОСОБА_5 померла.

У висновку органу опіки та піклування Виноградівської районної державної адміністрації від 09 червня 2017 року № 03/19/1350 зазначено, що під час підготовки документів на засідання комісії з питань захисту прав дитини працівниками служби у справах дітей було проведено бесіди з ОСОБА_2 та ОСОБА_3 і з'ясовано, що мати малолітнього ОСОБА_9 тривалий час не проживала з ОСОБА_2, будучи вагітною почала проживати з дітьми окремо від чоловіка за місцем проживання своєї матері - ОСОБА_12 Після смерті ОСОБА_5 малолітній ОСОБА_9 проживає з тіткою - ОСОБА_3 Рекомендовано заявнику не змінювати місця проживання малолітньої дитини, враховуючи що він є немовлям. Визнано доцільним визначити місце проживання ОСОБА_9, ІНФОРМАЦІЯ_1, з тіткою ОСОБА_3 до з'ясування питання щодо оспорювання батьківства ОСОБА_2

Стаття 9 Конвенції ООН про права дитини від 20 листопада 1989 року зобов'язує держави-учасниці забезпечувати те, щоб дитина не розлучалася з батьками всупереч їх бажанню, за винятком випадків, коли компетентні органи згідно з судовим рішенням, визначають відповідно до застосовуваного закону і процедур, що таке розлучення необхідне в якнайкращих інтересах дитини. Таке визначення

може бути необхідним у тому чи іншому випадку, наприклад, коли батьки жорстоко поводяться з дитиною або не піклуються про неї, або коли батьки проживають роздільно і необхідно прийняти рішення щодо місця проживання дитини.

Відповідно до статті 18 Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 року батьки або у відповідних випадках законні опікуни несуть основну відповідальність за виховання і розвиток дитини. Найкращі інтереси дитини є предметом їх основного піклування.

Відповідно до статті 160 СК України місце проживання дитини, яка не досягла десяти років, визначається за згодою батьків.

Крім того, частиною першою статті 14 Закону України «Про охорону дитинства» передбачено, що діти та батьки не повинні розлучатися всупереч їх волі, за винятком випадків, коли таке розлучення необхідне в інтересах дитини і цього вимагає рішення суду, що набрало законної сили.

Частиною четвертою статті 29 ЦК України визначено, що місцем проживання фізичної особи, яка не досягла десяти років, є місце проживання її батьків (усиновлювачів) або одного з них, з ким вона проживає, опікуна або місцезнаходження навчального закладу чи закладу охорони здоров'я, в якому вона проживає. Таким чином, цією нормою права встановлено вичерпний перелік осіб, місце проживання (місцезнаходження) яких може вважатися місцем проживання дитини, яка не досягла десяти років: батько, мати, опікун дитини, навчальний заклад чи заклад охорони здоров'я, в якому проживає дитина.

Відповідно до пункту 2.2. Правил опіки та піклування, затверджених наказом Державного комітету України у справах сім'ї та молоді, Міністерства освіти України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства праці та соціальної політики України від 26 травня 1999 року № 34/166/131/88 (далі - Правила опіки та піклування), опіка (піклування) над неповнолітніми дітьми встановлюється, якщо батьки: померли; невідомі; визнані в судовому порядку безвісно відсутніми або померлими. Опіку може бути встановлено і при житті батьків неповнолітніх дітей у випадках, коли батьки: судом позбавлені батьківських прав або прийнято рішення про відібрання дитини і передачу її під опіку незалежно від того, позбавлені вони батьківських прав чи ні, оскільки перебування з ними небезпечно для життя дитини; визнані у встановленому порядку недієздатними або обмежено дієздатними (психічно хворі, розумово відсталі або перебувають на тривалому стаціонарному лікуванні в лікувально-профілактичному закладі чи на державному утриманні в будинках-інтернатах); понад шість місяців не можуть займатись вихованням своїх дітей (засуджені до позбавлення волі на тривалий час за скоєння злочину, за станом здоров'я (інваліди I-II групи) тощо); понад шість місяців не проживають разом з дитиною та без поважних причин не беруть участі в її вихованні та утриманні, не виявляють щодо дитини батьківської уваги та турботи або підкинули (залишили)

дитину, і це підтверджено відповідними актами, складеними органами внутрішніх справ; відмовились від дітей в установленому законом порядку; виїхали на постійне місце проживання або на постійне місце роботи за кордон чи перебувають у довготривалому відрядженні; перебувають під слідством.

Пунктом 2.4. Правил опіки та піклування визначено, що опіка встановлюється за місцем проживання особи, яка підлягає опіці (піклуванню), або за місцем проживання опікуна (піклувальника). Рішення про встановлення опіки (піклування) повинно бути прийняте не пізніше як у місячний термін з моменту, коли відповідному органу опіки та піклування стане відомо про потребу встановлення опіки чи піклування.

Згідно із пунктом 3.1. Правил опіки та піклування для безпосереднього здійснення опіки та піклування органами опіки та піклування призначається опікун чи піклувальник. При призначенні опікуна (піклувальника) беруться до уваги його можливості виконувати опікунські обов'язки, стосунки між ним та підопічним. Опікун чи піклувальник призначається лише за його згодою і, як правило, з числа родичів чи близьких підопічному осіб.

Переважне право серед кількох осіб, які бажають стати опікунами чи піклувальниками над однією і тією ж дитиною, надається: родичам дитини незалежно від місця їх проживання; особам, у сім'ї яких проживає дитина на час, коли стосовно неї виникли підстави щодо встановлення опіки чи піклування.

Колегія суддів Касаційного цивільного суду зазначила, що судами не встановлено, що ОСОБА_2 позбавлений батьківських прав щодо малолітнього ОСОБА_9. Також матеріали справи не містять доказів ініціювання судового процесу щодо оспорювання ним або іншими особами його батьківства щодо ОСОБА_9 та щодо визначення ОСОБА_9 дитиною, позбавленою батьківського піклування чи встановлення над ним опіки. Приймаючи до уваги висновок органу опіки та піклування Виноградівської районної державної адміністрації щодо визначення місця проживання малолітньої особи разом із тіткою - ОСОБА_3, суди не звернули уваги на те, що не встановлено правовий статус цієї особи щодо малолітнього ОСОБА_9, зокрема, відсутнє рішення органу опіки і піклування чи суду про призначення її опікуном малолітнього ОСОБА_9, а тому такий висновок органу опіки та піклування є передчасним і суперечить положенням статті 29 ЦК України та статті 160 СК України. Колегія суддів також критично оцінює обґрунтування необхідності визначення місця проживання ОСОБА_9 з тіткою ОСОБА_3 до з'ясування питання щодо оспорювання батьківства ОСОБА_2.

Постановою Верховного Суду від 14 листопада 2018 року рішення Виноградівського районного суду Закарпатської області від 25 вересня 2017 року та ухвалу Апеляційного суду Закарпатської області від 27 листопада 2017 року скасовано, справу направлено на новий розгляд до суду першої інстанції.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 26 вересня 2018 року у справі № 299/941/17 (провадження № 61-1626св17) можна ознайомитися за посиланням <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/78044636>

5.3. Висновок органу опіки та піклування у справах щодо участі одного з батьків у вихованні дитини та визначення її місця проживання є обов'язковим

26 вересня 2018 року Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду розглянув справу за позовом ОСОБА_8 до ОСОБА_5, третьої особи - Органу опіки та піклування Черкаської міської ради, про встановлення місця проживання дитини, встановлення порядку та способу виховання та спілкування з дитиною.

За результатами розгляду Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду прийняв постанову, в якій зазначив таке.

Нормами статті 19 СК України встановлено, що при розгляді спорів щодо участі одного з батьків у вихованні дитини, визначення місця проживання дитини, позбавлення та поновлення батьківських прав, побачення з дитиною матері, батька, які позбавлені батьківських прав, відібрання дитини від особи, яка тримає її у себе, не на підставі закону або рішення суду, управління батьками майном дитини, скасування усиновлення та визнання його недійсним обов'язковою є участь органу опіки та піклування. Орган опіки та піклування подає суду письмовий висновок щодо розв'язання спору на підставі відомостей, одержаних в результаті обстеження умов проживання дитини, батьків, інших осіб, які бажають проживати з дитиною, брати участь у її вихованні, а також на підставі інших документів, які стосуються справи. Суд може не погодитись з висновком органу опіки та піклування, якщо він є недостатньо обґрунтованим, суперечить інтересам дитини.

Згідно з роз'ясненнями, наданими у постанові Пленуму Верховного Суду України від 19 грудня 2008 року № 20 «Про внесення змін до постанови Пленуму Верховного Суду України від 30 березня 2007 року № 3 «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення і поновлення батьківських прав» висновок органу опіки та піклування має бути оформлений на бланку державних адміністрацій районів, районів міст Києва та Севастополя, виконавчих органів міських чи районних у містах, сільських селищних рад, підписаний головою (заступником голови) та скріплений печаткою. Також до висновку органу опіки та піклування повинні бути додані документи, які підтверджують викладені у ньому обставини.

Колегія суддів Касаційного цивільного суду зазначила, що суд першої інстанції під час розгляду справи на вказані норми законодавства уваги не звернув та ухвалив судові рішення щодо участі одного з батьків у вихованні дитини та визначення її місця проживання без висновку органу опіки та піклування, який у цій

категорії справ є обов'язковим. Проте, скасовуючи рішення суду першої інстанції, апеляційний суд не надав жодної оцінки наявним у справі доказам та встановленим обставинам та не виправив недолік суду першої інстанції.

Постановою Верховного Суду від 26 вересня 2018 року рішення Придніпровського районного суду м. Черкаси від 28 березня 2017 року та рішення Апеляційного суду Черкаської області від 25 липня 2017 року скасовано, а справу передано на новий розгляд до суду першої інстанції.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 26 вересня 2018 року у справі № 711/276/17 (провадження № 61-20414св18) можна ознайомитися за посиланням <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/76822697>

6. Справи щодо надання дозволу на виїзд дитини за межі України

Дозвіл на виїзд дитини за межі України за відсутності згоди другого з батьків може бути наданий на підставі рішення суду на певний період, з визначенням його початку й закінчення

13 грудня 2018 року Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду розглянув справу за позовом ОСОБА_4 до ОСОБА_5, третьої особи, яка не заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору - Служби у справах дітей Святошинської районної державної адміністрації у м. Києві, про надання дозволу на тимчасовий виїзд за кордон малолітньої дитини без згоди та супроводу батька.

За результатами розгляду Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду прийняв постанову, в якій зазначив таке.

Мати, батько та дитина мають право на безперешкодне спілкування між собою, крім випадків, коли таке право обмежене законом (стаття 153 СК України).

Відповідно до частини третьої статті 313 ЦК України фізична особа, яка не досягла шістнадцяти років, має право на виїзд за межі України лише за згодою батьків (усиновлювачів), піклувальників та в їхньому супроводі або в супроводі осіб, які уповноважені ними.

Згідно із частиною другою статті 4 Закону України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України» за відсутності згоди одного з батьків виїзд неповнолітнього громадянина України за кордон може бути дозволено на підставі рішення суду.

Виїзд з України громадян, які не досягли шістнадцятирічного віку, в супроводі одного з батьків або інших осіб, уповноважених одним з батьків за нотаріально посвідченою згодою, здійснюється за нотаріально посвідченою згодою другого з батьків із зазначенням у ній держави прямування та відповідного часового проміжку перебування у цій державі, якщо другий з батьків відсутній у пункті пропуску (підпункт 1 пункту 4 Правил).

Тимчасовий виїзд малолітньої дитини за межі України повинен відбуватись лише за погодженням з іншим з батьків, оскільки такий переїзд спричиняє зміну режиму спілкування дитини з іншим з батьків, порядок участі у вихованні дитини, зміну звичайного соціального, культурного, мовного середовища дитини, що впливає на її подальше життя, розвиток і виховання.

Відповідно до частини першої статті 3 Конвенції Організації Об'єднаних Націй про права дитини від 20 листопада 1989 року, ратифікованої Постановою Верховної Ради України від 27 лютого 1991 року № 789-XII, чинної для України з 27 вересня 1991 року, в усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини.

Колегія суддів Касаційного цивільного суду погодилася з позицією судів першої та апеляційної інстанції, що надали дозвіл на тимчасовий виїзд за кордон дитині у супроводі матері, визначивши конкретний період та виклавши відповідні мотиви. Задовольняючи частково позов суди першочергово приділили увагу якнайкращому забезпеченню інтересів дитини, а не батьків.

Колегія суддів Касаційного цивільного суду, зауважила, що відповідно до правового висновку Великої Палати Верховного Суду, від 04 липня 2018 року, викладеному у справі №712/10623/17, такий дозвіл за відсутності згоди другого з батьків може бути наданий на підставі рішення суду на певний період, з визначенням його початку й закінчення. Такого висновку Велика Палата дійшла з урахуванням установлених судом обставин, які свідчать про те, що тимчасовий виїзд за кордон у супроводі одного з батьків відповідатиме найкращим інтересам дитини.

Постановою Верховного Суду від 13 грудня 2018 року рішення Києво-Святошинського районного суду Київської області від 06 грудня 2017 року та постанову Апеляційного суду Київської області від 12 квітня 2018 року залишено без змін.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 13 грудня 2018 року у справі № 369/11810/17-ц (провадження № 61-36277св18) можна ознайомитися за посиланням <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/78589295>

Аналогічна позиція сформульована у постановках Верховного Суду:

1) від 12 грудня 2018 року у справі № 132/1119/17 (провадження № 61-32236св18)

<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/78977642>

2) від 09 січня 2019 року у справі № 147/1009/17 (провадження № 61-41502св18)

<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79298095>